

บทที่ 1

ปฐมบท

ประเด็นปัญหาและความสำคัญของปัญหาในการวิจัย

เอกลักษณ์ทางชาติพันธุ์(ethnic identity)เป็นประเด็นการศึกษาที่น่าสนใจและมีความสำคัญยิ่งจนทำให้ระยะเวลาหลายทศวรรษที่ผ่านมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งช่วงทศวรรษ 1980 และต้นทศวรรษ 1990 นักวิชาการสังคมศาสตร์สาขาต่างๆ อาทิ รัฐศาสตร์ ประวัติศาสตร์ สังคมวิทยา และมานุษยวิทยามุ่งความสนใจมาซึ่งปรากฏการณ์ที่เรียกว่า “การชำระชาติพันธุ์” (ethnicity) และมีแนวโน้มว่าประเด็นดังกล่าวจะได้รับความสนใจเพิ่มมากขึ้นทุกขณะ

การชำระชาติพันธุ์เป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่เราพบได้ทุกหนแห่ง ทั้งในประเทศที่กำลังพัฒนาและประเทศที่พัฒนาแล้ว ทั้งในอดีตและปัจจุบัน(Cohen 1996:370) โดยเฉพาะอย่างยิ่งรัฐชาติที่มีประชากรซึ่งมีภูมิหลังด้านเชื้อชาติ ความเชื่อ ศาสนา ค่านิยม ตลอดจนแบบแผนในการดำรงชีวิตอันหลากหลายมาตั้งถิ่นฐานอยู่ร่วมกันภายใต้อำนาจการปกครองระบอบเดียวกัน

ราวต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 นักทฤษฎีสังคม(social theorists)หลายท่านชี้ว่าปรากฏการณ์ที่เรียกว่าการชำระชาติพันธุ์จะมีความสำคัญน้อยลง และในที่สุดจะสูญสิ้นหมดไป ทั้งนี้เป็นผลจากกระบวนการทำให้ทันสมัย(modernization) การกลายเป็นอุตสาหกรรม(industrialization) และลัทธิปัจเจกชนนิยม(individualism) (Eriksen 1999) ทว่าข้อเท็จจริงมิได้เป็นไปตามนั้น เนื่องจากการชำระชาติพันธุ์กลับมีบทบาททางการเมืองเพิ่มมากขึ้นในสังคมโลก โดยเฉพาะอย่างยิ่งตั้งแต่สงครามโลกครั้งที่สองเป็นต้นมา

สังคมที่ดำรงอยู่บนรากฐานของความแตกต่างทางชาติพันธุ์ ถึงแม้ว่าจะมีความสัมพันธ์ในลักษณะของการประนีประนอมและถ้อยทีถ้อยอาศัยซึ่งกันและกันก็ตาม ย่อมไม่อาจหลีกเลี่ยงปัญหาความขัดแย้งและการใช้ความรุนแรง อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากการปะทะกันระหว่างวัฒนธรรมของชนแต่ละกลุ่มแต่ละเผ่าพันธุ์ ดังจะเห็นได้จากหลายกรณี อาทิ สงครามล้างเผ่าพันธุ์ในในช่วงสงครามโลกครั้งที่สอง สงครามล้างเผ่าพันธุ์ระหว่างชาวเซอร์เบียและชาวโครแอตในยูโกสลาเวีย สงครามระหว่างกองกำลังชนกลุ่มน้อยกับกองกำลังของรัฐบาลในประเทศพม่า ปัญหาการแบ่งแยกดินแดนในติมอร์ตะวันออก ลัทธิเหยียดสีผิว(apartheid)ในแอฟริกาใต้ สหรัฐอเมริกา

และออสเตรเลีย ปัญหาชนกลุ่มน้อยในจีนแผ่นดินใหญ่ ความขัดแย้งระหว่างมุสลิมกับชาวฮินดู เหนือดินแดนแคชเมียร์ การชนฆ่ากันระหว่างชาวมุสลิมและชาวคริสต์ที่จังหวัดโมลุกกะและเกาะลอมบ็อก ประเทศอินโดนีเซีย ตลอดจนปัญหาแบ่งแยกดินแดนบริเวณสี่จังหวัดชายแดนภาคใต้ของประเทศไทย เป็นต้น

ความเข้าใจในกลุ่มชาติพันธุ์เป็นกุญแจสำคัญต่อการอยู่ร่วมกันด้วยความผาสุก การที่รัฐหรือคนในสังคมส่วนใหญ่ขาดความรู้และความเข้าใจในกลุ่มชาติพันธุ์ อันเป็นที่มาอย่างหนึ่งของความหลากหลายทางวัฒนธรรม จะนำไปสู่ปัญหาความขัดแย้งทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ซึ่งนับวันแต่จะเพิ่มความรุนแรงเป็นทวีคูณ(ศรีศักร วัลลิโภคม 2542:10)

ชาวมุสลิม ถือเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ทางศาสนา(ethnoreligious group)ที่ซำรงรักษาเอกลักษณ์ของตนเองได้อย่างเข้มแข็งและเห็นได้อย่างชัดเจนในทุกสังคม ทั้งนี้เพราะวัฒนธรรมมุสลิมผูกพันแนบแน่นอยู่กับศาสนาอิสลามจนแทบจะกล่าวได้ว่า “เป็นเนื้อเดียวกัน” ส่งผลให้คนทั่วไปมองว่าอุดมการณ์ แนวปฏิบัติ รวมทั้งพิธีกรรมทางศาสนา เป็นเอกลักษณ์ที่สำคัญที่สุดของการเป็นมุสลิม ทำให้ละเลยเอกลักษณ์ของชาวมุสลิมในแง่มุมอื่นๆ ไปอย่างน่าเสียดาย แท้ที่จริงแล้วเอกลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของชาวมุสลิมมิใช่จะถูกจำกัดอยู่ในบริบทที่กล่าวมาแล้วเท่านั้น แต่ยังถูกถ่ายทอดผ่านแบบแผนพฤติกรรมในมิติเศรษฐกิจอีกด้วย

วิถีชีวิตทางเศรษฐกิจ(economic Life)ของชาวมุสลิม เป็นพฤติกรรมทางวัฒนธรรมที่น่าสนใจศึกษายิ่งในสังคมไทย เพราะอุดมการณ์ของศาสนาอิสลามได้แทรกซึมเข้าไปอยู่ในแบบแผนการดำรงชีวิตทุกแง่มุมของชาวมุสลิม ดังคำกล่าวที่ว่า

“อิสลามมีลักษณะเป็นมากกว่าศาสนา กล่าวคือ อิสลามเป็นวัฒนธรรมหรือเป็นวิถีแห่งการดำเนินชีวิตที่ได้วางรูปแบบแห่งพฤติกรรมของมุสลิมไว้ตั้งแต่เกิดจนตาย ตั้งแต่ต้นจนลับ” และ “อิสลามเป็นมากกว่าศาสนา เพราะมุสลิมไม่สามารถแยกชีวิตตนออกจากอิสลาม หรือไม่สามารถรับอิสลามไว้เป็นเพียงแค่ส่วนหนึ่งของชีวิต หากแต่เป็นทั้งชีวิตหรือเป็นระบอบในการดำเนินชีวิต” (เสาวนีย์ จิตต์หมวด 2535:16-17; 8)

ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา นักวิชาการมักมุ่งความสนใจไปที่พฤติกรรมทางเศรษฐกิจของกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ เป็นส่วนใหญ่ อาทิเช่น ชาวจีน(Skinner 1957) ชาวมอญ(Foster 1972) ไทใหญ่

(Niti Pawakapan 1995) ชาวไทยภาคตะวันออกเฉียงเหนือ(Keyes 1983) หรือไทลื้อ(Moerman 1975) เป็นต้น ในขณะที่ชาวมุสลิมในสังคมไทยมักได้รับความสนใจไปที่ประเด็นความขัดแย้งของอุดมการณ์ทางการเมืองหรือการใช้ความรุนแรง ดังที่ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ ให้ทัศนะว่า

ถึงแม้ว่าชาวมุสลิมในประเทศไทยจะได้รับความสนใจจากนักวิชาการและนักหนังสือพิมพ์ก็ตาม แต่ความสนใจของบุคคลเหล่านั้นมักมุ่งไปที่ประเด็นการเมืองการปกครอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาที่เกิดขึ้นทางภาคใต้ของประเทศไทย(Chaiwat Satha-Anand 1991:97)

ด้วยเหตุนี้เอง จึงทำให้มิติทางด้านเศรษฐกิจของชาวมุสลิมในสังคมไทยไม่ค่อยได้รับการเหลียวแลจากผู้ศึกษาสังคมวัฒนธรรมมุสลิมเท่าที่ควร กระนั้นก็ดี ถึงแม้ว่าจะมีงานวิจัยหรือวิทยานิพนธ์จำนวนหนึ่งได้กล่าวถึงแง่มุมเชิงเศรษฐกิจของชาวมุสลิมในสังคมไทยไว้บ้างก็ตาม แต่ดูเหมือนว่าประเด็นวิถีชีวิตทางเศรษฐกิจมักได้รับความสำคัญน้อยกว่าประเด็นอื่นๆ อย่างเช่น วิทยานิพนธ์ของสุเทพ สุนทรเกษม (Suthep Soonthornpasuch 1977) เป็นการตรวจสอบประวัติศาสตร์ และโครงสร้างของการร่ำรวยชาติพันธุ์(ethnicity) ของชุมชนมุสลิมปากีสถานและชุมชนมุสลิมยูนนานในเมืองเชียงใหม่ โดยเนื้อหาซึ่งกล่าวถึงอาชีพและกิจกรรมเชิงเศรษฐกิจถูกเชื่อมโยงเข้ากับประเด็นของการจัดช่วงชั้นทางสังคมและโครงสร้างอำนาจ(social stratification and power structure) วิทยานิพนธ์ของฉวีวรรณ ประจวบเหมาะ(Chavivun Prachuabmoh 1980) มุ่งแสดงให้เห็นบทบาทของสตรีชาวไทยมุสลิมจังหวัดปัตตานีในการร่ำรวยเอกลักษณ์และพรมแดนทางชาติพันธุ์(ethnic identity and boundary) ส่วนประเด็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจนั้น ฉวีวรรณ เสนอว่าเป็นกลไกที่ช่วยให้ชาวมุสลิมและกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ มีปฏิสัมพันธ์กันในบริบทของการค้าขาย (commercial context) และแง่มุมกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่น่าสนใจก็คือ บทบาทของสตรีมุสลิมที่มีส่วนช่วยเหลือเศรษฐกิจของครัวเรือน และบทบาทในการค้าขายของสตรีมุสลิมที่นำพาพวกเธอให้มีโอกาสพบปะกับบุคคลภายนอก ดังนั้น เราจะเห็นได้อย่างชัดเจนว่างานชิ้นนี้ให้ความสำคัญต่อบทบาทของสตรีมุสลิมในการร่ำรวยรักษาเอกลักษณ์และพรมแดนทางชาติพันธุ์มากกว่าประเด็นที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตทางเศรษฐกิจ

งานวิจัยของ วิริยา น้อยวงศ์ นยางค์(2539) เป็นการรวบรวมข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับการตั้งถิ่นฐานชุมชนมุสลิมพิษณุโลก โดยกล่าวถึงข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับชีวิตทางเศรษฐกิจของชาวมุสลิมไว้บ้างพอสังเขป นอกจากนี้แล้ววิทยานิพนธ์เรื่อง “หน้าที่ของมัสยิดต่อสังคมมุสลิมใน

ภาคกลาง“ ของเสาวนีย์ จิตต์หมวด(2527) เป็นการศึกษาความคาดหวังของอิหม่ามในสังคมไทย ภาคกลางที่มีต่อการทำหน้าที่ของมัธยิต โดยพบว่า หน้าที่เชิงเศรษฐกิจของมัธยิตที่ได้รับการคาดหวังจากมุสลิมทั้งในเขตเมืองและเขตชนบท ได้แก่ การทำหน้าที่จัดตั้งบัญชีตุกมาลหรือกองทุนชะกาต และหน้าที่ดำเนินการรวบรวมชะกาตปีดเราะฮ์ สำหรับงานศึกษาที่สะท้อนถึงการให้ความสำคัญต่อชีวิตทางเศรษฐกิจของชาวมุสลิมได้แก่ วิทยานิพนธ์ของ วิชาญ ชูช่วย(2533)ซึ่งเสนอว่า ถึงแม้จะได้ชื่อว่าเป็นชนกลุ่มน้อยก็ตาม ทว่าในปัจจุบัน ชาวมุสลิมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เริ่มมีบทบาทต่อสังคมในภูมิภาคมากขึ้น ทั้งบทบาททางด้านสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง แต่บทบาทที่สำคัญที่สุดก็คือบทบาททางด้านเศรษฐกิจ

การดำรงชีพของชาวมุสลิมท่ามกลางบริบททางสังคมและวัฒนธรรมซึ่งมีความแตกต่างหลากหลายในระดับที่เข้มข้นเป็นปรากฏการณ์ซึ่งพบได้ในสังคมที่เรียกว่า “พหุสังคม” (plural society) โดยเฉพาะอย่างยิ่งพหุสังคมที่ดำรงอยู่ ณ ชายขอบของประเทศ ถือได้ว่าเป็นโจทย์ที่รอกคอยคำอธิบายอย่างเป็นระบบจากเรา อัลวาเรซ(Alvarez, อ้างถึงใน Flynn 1997:312)ชี้ให้เห็นว่า เมื่อไม่นานมานี้ ประเด็นที่เกี่ยวข้องกับสถานการณ์ทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองการปกครองของผู้คนที่อาศัยอยู่บริเวณชายแดน รวมทั้งการสำรวจ “วัฒนธรรมชายแดน” (border culture) และกระบวนการของการสร้างเอกลักษณ์บริเวณชายแดน(borderlands)ได้รับความสนใจจากนักวิชาการเพิ่มมากขึ้น นอกจากนี้แล้ว “ชายแดน” ไม่ว่าจะเป็นชายแดนอย่างแท้จริง(literal borderlands) หรือชายแดนโดยสมมุติ (figurative borderlands) ก็ตาม ล้วนเป็นบริเวณที่เอกลักษณ์ทางการเมือง เอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม และเอกลักษณ์ทางสังคม มาบรรจบกัน ดำรงอยู่ร่วมกัน หรือบางครั้งก็ขัดแย้งกัน ทั้งนี้เนื่องจากเป็นบริเวณที่ระบบการเมือง ระบบเศรษฐกิจ และระบบวัฒนธรรมอันหลากหลายมาปะทะสังสรรค์กันนั่นเอง(เรื่องเดียวกัน)

ถึงแม้ว่าชาวมุสลิมในบริบทดังกล่าวจะพยายามรักษาลักษณะความแตกต่างทางชาติพันธุ์ของพวกเขาไว้ หรือสร้างเอกลักษณ์(identity)ของกลุ่มตนเองขึ้นมาเพื่อจำแนกแยกแยะกลุ่มของคนเองออกจากกลุ่มอื่นๆ ก็ตาม แต่ในขณะที่เดียวกันพวกเขาก็ต้องมีปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ ด้วย ถือได้ว่าเป็นการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมทางนิเวศน์วิทยาทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม อันเป็นบริบทของชุมชนที่พวกเขาได้เข้าไปตั้งถิ่นฐาน(สุเทพ สุนทรเกสซ์ 2541:43)

สังคมที่ประกอบไปด้วยกลุ่มชาติพันธุ์หลายกลุ่มมาอยู่ร่วมกัน และดำรงอยู่ได้อย่างปกติสุขในระดับหนึ่ง ตามทัศนะของเฟอร์นิวัล(Furnivall, อ้างถึงใน Keyes 1977:277-278)นั้นชี้ว่า สังคม

ดังกล่าวดำรงอยู่ได้ “...ทั้งนี้สืบเนื่องจากกลุ่มชาติพันธุ์เหล่านั้นมิได้มีค่านิยมทางวัฒนธรรมขั้นพื้นฐานที่ใช้ร่วมกัน มีเพียงสิ่งเดียวที่มีร่วมกัน คือ ผลประโยชน์ในย่านตลาด(market place)...” หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า ผลประโยชน์เชิงเศรษฐกิจเป็นตัวกำหนดที่มีความสำคัญต่อความอยู่รอดของพหุสังคม การศึกษาในครั้งนี้จะแสวงหาคำตอบว่านอกเหนือจากผลประโยชน์เชิงเศรษฐกิจแล้ว ยังมีเงื่อนไขใดอีกบ้างที่เป็นปัจจัยขั้นพื้นฐานของการดำรงอยู่ร่วมกันในพหุสังคม

นอกจากเราจะได้พิจารณาถึงปรากฏการณ์แห่งความแตกต่างหลากหลายที่เกิดขึ้นภายในบริบททางสังคมและวัฒนธรรมดังกล่าวแล้ว เรายังจะสามารถมองเห็นความแตกต่างหลากหลายที่เกิดขึ้นภายในชุมชนมุสลิมเองด้วย นั่นคือ ภายในขอบเขตของชุมชนนั้น แม้ว่าสมาชิกทั้งหมดจะยึดมั่นและปฏิบัติตามหลักคำสอนในศาสนาอิสลามเช่นเดียวกัน แต่ชาวมุสลิมเหล่านี้กลับมีความหลากหลายทั้งในแง่ของ ภูมิหลังของการอพยพ เชื้อชาติ สถานภาพทางสังคม รวมทั้งฐานะทางเศรษฐกิจ เป็นต้น ด้วยเหตุนี้ การศึกษาวิถีชีวิตทางเศรษฐกิจของชาวมุสลิมจึงเป็นการศึกษาภาพของความเป็นพหุ(pluralism) ที่ซ้อนทับกันอยู่ถึงสองระดับ

กล่าวโดยสรุป วิทยานิพนธ์เรื่องนี้เป็นความพยายามที่จะศึกษาชุมชนมุสลิมแห่งหนึ่งในบริบทสังคมชายแดนซึ่งมีความแตกต่างหลากหลายที่ซ้อนกันอยู่สองระดับ ได้แก่ ระดับชุมชนมุสลิม และระดับเมืองตลาดชายแดน โดยวิถีชีวิตดังกล่าวดำรงอยู่ท่ามกลางความหลากหลายทางชาติพันธุ์ในพหุสังคม อันนำไปสู่การพยายามธำรงรักษาเอกลักษณ์ทางชาติพันธุ์เอาไว้และสร้างเอกลักษณ์แบบใหม่ขึ้นมาเพื่อตอบสนองต่อสถานการณ์ต่างๆ และการเปลี่ยนแปลงทางสังคมหรือตอบสนองต่อคนกลุ่มอื่นๆ ในสังคม

การศึกษาดังกล่าวจะช่วยให้เราเข้าใจแบบแผนการดำรงชีวิตทางเศรษฐกิจของชุมชนมุสลิมในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของเมืองตลาดชายแดน และมองเห็นความพยายามของชาวมุสลิมในการสร้างเอกลักษณ์และพรมแดนทางชาติพันธุ์รูปแบบต่างๆ เพื่อเป็นการธำรงชาติพันธุ์ของตนไปพร้อมๆ กับการมีปฏิสัมพันธ์กับชาติพันธุ์กลุ่มอื่นๆ ในพหุสังคมชายแดนได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้แล้วยังจะสะท้อนให้เห็นสัมพันธภาพระหว่าง วิถีชีวิตทางเศรษฐกิจ พหุสังคมชายแดน และการธำรงชาติพันธุ์ ซึ่งเป็นมิติสำคัญของวิทยานิพนธ์เรื่องนี้ด้วย ความเข้าใจซึ่งกันและกัน การให้คุณค่าต่อความเป็นมนุษย์อย่างเท่าเทียม ตลอดจนเสริมสร้างเอกภาพบนพื้นฐานของความหลากหลาย จะช่วยลดอคติเชิงชาติพันธุ์(ethnocentrism) อันเป็นหนทางนำไปสู่การอยู่ร่วมกันอย่างสันติ

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาวิถีชีวิตทางเศรษฐกิจของชุมชนมุสลิมที่ตั้งอยู่ในเมืองตลาดชายแดน
2. เพื่อศึกษาปัจจัยขั้นพื้นฐานที่จำเป็นต่อการอยู่ร่วมกันในพหุสังคม
3. เพื่อศึกษาการธำรงชาติพันธุ์ของชาวมุสลิมในบริบทชายแดนไทย-พม่า

ผลที่คาดว่าจะได้รับ

1. เข้าใจวิถีชีวิตทางเศรษฐกิจของชาวมุสลิมซึ่งวางอยู่บนรากฐานความเชื่อทางศาสนา
2. สามารถให้คำอธิบายต่อปัจจัยขั้นพื้นฐานของการอยู่ร่วมกันในพหุสังคม
3. สามารถอธิบายและวิเคราะห์กระบวนการธำรงชาติพันธุ์ของชาวมุสลิมในเมืองตลาดชายแดนได้